

Nyt fra Sprognævnet

2005/2 juni

Indhold

Artikler

- [50 år i sprogets tjeneste](#)
- [Fuck, sgu og søreme. Bandeord og andre kraftudtryk i tre generationer](#)
- [Hvordan brugte folk så *túnnel* og *tunnél*?](#)

Spørgsmål og svar

- [Hegnssyn](#)
 - [På fersk gerning eller på fast gerning?](#)
 - [Omstændelig eller omstændig?](#)
-

50 år i sprogets tjeneste

Af *Henrik Galberg Jacobsen*

Den 29. april 1955 udsendte den socialdemokratiske undervisningsminister sin *Bekendtgørelse om oprettelse af et "Dansk Sprognævn"*. Der var fra starten knyttet en række forventninger til det nye organ. I denne artikel ser jeg nærmere på de enkelte forventninger og på i hvor høj grad de er blevet indfriet.

Store forventninger

De vigtigste forventninger var den nordiske forventning og retskrivningsordbogsforventningen.

Den nordiske forventning gik ud på at Dansk Sprognævn skulle fastholde det danske sprogs nordiske karakter og om muligt nærme dansk til de andre nordiske sprog. Den nordiske forventning var meget stærk i tiåret efter anden verdenskrig, og det er tvivlsomt om der uden denne sprogpoltiske forudsætning overhovedet var blevet oprettet et sprognævn i Danmark.

Også *ordbogsforventningen* var stærk. Med Hartvig Frischs retskrivningsreform i 1948 var bl.a. de store begyndelsesbogstaver i navneordene blevet erstattet af små bogstaver. Men det udvalg som skulle gennemføre ændringen i retskrivningsordbogen, kunne ikke samarbejde. Så endnu i 1955 var navneordene skrevet med stort i den officielle ordbog, og det var oplagt at

lade Sprognævnet være det organ som skulle tage sig af retskrivningsordbogen i fremtiden.

Af de øvrige forventninger til Sprognævnet vil jeg omtale tre. For det første var der *oplysningsforventningen*. Behovet for en oplysningstjeneste på et solidt sprogvitenskabeligt grundlag var blevet klart for redaktionen af den store danske ordbog (*Ordbog over det danske Sprog*, bind 1-28, 1919-56), der i årene op mod bogens afslutning var hårdt belastet af sproglige spørgsmål fra offentlige institutioner og private. For det andet var der *nyordsforventningen*, dvs. forventningen om at Sprognævnet skulle følge med i det danske sprogs udvikling, specielt ved at indsamle nye ord. Og for det tredje var der *den sprogpoltiske forventning* om at Sprognævnet skulle varetage det danske sprogs interesser som helhed og sørge for at holde det i live og i funktionsduelig stand. Sprogpolitikken har aldrig været udtrykkeligt nævnt i Sprognævnets vedtægter, men har hele tiden været et vilkår for nævnet, ikke mindst i kraft af den nordiske forventning der var den sprogpoltiske forudsætning for oprettelsen af nævnet.

Forventningerne indfriet?

Har Sprognævnet så levet op til forventningerne? Tjah, ja, ja, ja, ja, altså mest ja.

Tjah

Lad os tage tjah'et først. Det gælder *den nordiske forventning*. Den største og stærkeste, men altså også den som i ringest grad er blevet indfriet. Det har ellers ikke skortet på opfordringer fra de andre nordiske sprognævn. Og Dansk Sprognævn deltog da også i de første 10-15 år loyalt i de fællesnordiske forsøg på at få samme nye ord i dansk, norsk og svensk, fx ved - med succes - at foreslå betegnelsen *rekommanderet brev* i stedet for *anbefalet brev* og ved - uden succes - at gå ind for ordet *underholder* i stedet for *entertainer*. Men resultaterne var beskedne, og entusiasmen dalende, og efterhånden har det nordiske sprogsamarbejde fundet sit leje i primært at være kontakt og erfaringsudveksling mellem sprognævnene i Norden. I øvrigt er det i dag en sproghistorisk realitet at de nordiske sprog i høj grad låner de samme fremmedord fra engelsk-amerikansk. Så uanset at globaliseringen kan være en trussel mod de nordiske sprogs status og funktionsvilkår, er den altså samtidig med til at holde sammen på det nordiske sprogfællesskab.

Ja

Og så til ja'erne. Mest uforbeholdent gælder de *ordbogsforventningen*. Her kom nævnet flot fra start med den grønne *Retskrivningsordbog*, der blev udsendt allerede i nævnets stiftelsesår. Derefter gik tempoet ganske vist ned, og først i 1986 blev den afløst af en ny ordbog med titlen *Retskrivningsordbogen*. Den var til gengæld redigeret af Sprognævnet selv fra grunden af, og den bevirkede, bl.a. på grund af dobbeltformen *majonæse/mayonnaise*, at Sprognævnets navn blev slået fast i den brede offentlighed. Siden da er der kommet to ajourførte udgaver, og en helt ny ordbog ventes udsendt i 2009.

Ja

Også *oplysningsforventningen* er blevet indfriet - til overflod, tør man sige. Antallet af spørgsmål til Sprognævnet er steget år for år, fra sølle 142 i 1956/57 til det hundreddoble, 14.345, i 2004. Ikke mindst muligheden for at spørge (og få svar) via e-mail

har betydet en nærmest eksplosiv stigning i antallet af spørgsmål i de seneste år.

Ja

De mange spørgsmål er bl.a. gået ud over *nyordsforventningen*, som nok kan siges at være blevet opfyldt, men ikke uden modifikationer. Specielt i de seneste år er Sprognævnets store ordsamling (der i dag indeholder ca. 950.000 kartotekssedler) ikke vokset helt så meget som man kunne ønske sig. Den mindre tilvækst opvejes dog i nogen grad af at man i dag også kan søge ord og udtryk i store elektroniske tekstsamlinger på nettet. Og Sprognævnets ordsamling, der i dag både er manuelt og elektronisk tilgængelig, er stadig en enestående og uvurderlig samling af ordnede sproglige iagttagelser fra de sidste 50 år. Den udnyttes da heller ikke bare af Sprognævnets egne sprogfolk, men også af andre sprogforskere fra ind- og udland.

Ja

Den sprogpoltiske forventning har først og fremmest været knyttet til den bekymring for det danske sprogs fremtid og overlevelsesmuligheder som er fulgt i kølvandet på den stigende indflydelse fra engelsk-amerikansk efter den anden verdenskrig. Den blev som nævnt i et vist omfang søgt indfriet gennem det nordiske sprogsamarbejde, men har ellers især været aktuel i de seneste år. I 1998 arrangerede Sprognævnet en konference om engelsk indflydelse på dansk. På konferencen beskæftigede man sig mest med engelskpåvirkningen *internt* i dansk og diskuterede problemer i forbindelse med fx forskellige slags låneord fra engelsk og deres brug og tilpasning i dansk. Men også den engelske påvirkning *eksternt* på dansk, dvs. på det danske sprogs status og brugbarhed i det danske samfund i forhold til engelsk, blev drøftet, herunder faren for afgivelse af terræn til engelsk, det såkaldte *domænetab*. Og siden da er interessen hos de sprogpoltisk aktive i Sprognævnet efterhånden drejet væk fra den interne sprogpoltik og de enkelte fremmed- og låneord i dansk og over til primært at fokusere på domænetabsproblematikken og på det danske sprogs status.

Også uden for Sprognævnet har man bekymret sig om det danske sprogs fremtid. Efter forskellige tilløb skulle der i foråret 2003 i Folketinget holdes en debat på grundlag af en forespørgsel med denne ordlyd: "Hvilke konkrete initiativer vil regeringen tage for at styrke og udvikle det danske sprog, så det også i fremtiden kan bevare sin kulturbærende funktion?". Men inden folketingsdebatten var der årsmøde i Dansk Sprognævn, og på dette møde vedtog Sprognævnet et "forslag til retningslinjer for en dansk sprogpoltik" (stærkt inspireret af et omfattende handlingsprogram for det svenske sprog fra 2002) med den klare hensigt at få indflydelse på drøftelsen i Folketinget. Sprognævnets retningslinjer blev sendt til Folketinget og pressen og kom i høj grad til at udpege de centrale emner i folketingsdebatten og levere stikord, formuleringer og synspunkter til flere af debattens deltagere. Der er også klare spor fra Sprognævnets sprogpoltiske retningslinjer i den afsluttende sprogpoltiske redegørelse fra kulturministeren der efter debatten i Folketinget i januar 2004 må betragtes som den officielle danske sprogpoltik, fx kravet om *parallelsproglighed*, dvs. en sikring af at dansk fortsat kan bruges på områder hvor engelsk i øvrigt har overtaget domænet, og kravet om et klart, forståeligt og korrekt sprog i det offentlige rum.

Brug for Sprognævnet

Dansk Sprognævn har gennem 50 års virksomhed demonstreret at der fortsat er brug for et organ der ved hvad der rører sig i det danske sprog, og som på et videnskabeligt grundlag kan fastlægge den danske retskrivningsnorm og give råd og vejledning i brugen af sproget. De seneste års globalisering med dens øgede pres fra engelsk-amerikansk på mindre sprog som dansk og de andre nordiske sprog har desuden accentueret behovet for et sprogfagligt organ der kan holde det omgivende samfund underrettet om sprogets tilstand og give kvalificerede bud på eventuelle indsatser til sikring af dets fortsatte overlevelse som komplet og samfundsbærende sprog.

Kilde: Henrik Galberg Jacobsen: *På sproglig grund. Dansk Sprognævn fra a til å 1955-2005*. Syddansk Universitetsforlag, 2005. 298 s. Dansk Sprognævns skrifter 35. 275 kr. (fås kun i boghandelen).

Henrik Galberg Jacobsen (f. 1944) er professor i nordiske sprog ved Syddansk Universitet, medlem af Dansk Sprognævns arbejdsudvalg.

Artiklen blev oprindeligt bragt som kronik i Berlingske Tidende 28.4.2005.

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Fuck, sgu og søreme

Bandeord og andre kraftudtryk i tre generationer.

Af Marianne Rathje og Margrethe Heidemann Andersen

"De unge bander alt for meget". Den opfattelse kan man finde i læserbreve og andre steder hvor den voksne generation omtaler unges sprog.

Men hvordan ser tidens sprogbrug egentlig ud når det gælder bandeord? Er det rigtigt at de unge bander mere end andre aldersgrupper, som de ældre generationer hævder det? Og hvad er det for bandeord de unge bruger? Disse spørgsmål vil vi besvare i denne artikel.

Hvad er et bandeord?

Betegnelserne *bandeord*, *eder* og *kraftudtryk* bruges ofte mere eller mindre synonymt om ord og udtryk der udtrykker følelser, og som bliver betragtet som mindre pænt eller ligefrem "grimt" sprog (se Nyt fra Sprognævnet 1998/2). Derudover har bandeord, eder og kraftudtryk en del træk til fælles med nogle andre ord der også strider imod acceptabel sprogbrug, nemlig "frække" eller "vulgære" ord (dvs. ord der refererer til seksuallivet og til afføring), skældsord (fx *din store idiot*) og slangord (fx *persillehakke* om en knallert). Alle disse ord er fælles om at de træder i stedet for sprogets "normale" ord og udtryk, og at deres funktion er at brugen af dem bevirker at opmærksomheden ikke bare rettes mod det der siges, men også mod måden det siges på (Politikens Slangordbog 2001, s. 6 f.). Ofte er grænsen mellem de forskellige typer af ord og udtryk ret flydende. Fx er *vorherre på lokum* if. Slangordbogen et slangagtigt udtryk for *vorherre bevares*, og *narpisser* er et slangord for skældsordet *idiot*.

I denne artikel kigger vi først og fremmest på bandeord og vulgære ord, og vi vil derfor ikke

nærmere komme ind på skældsord og slangord. Men som vi har antydnet, er grænserne ofte ret flydende, og der kan derfor være eksempler på bl.a. vulgære ord der kan opfattes som skældsord. Det gælder således *din lort*, hvor *lort* jo egentlig refererer til afføring, men her bruges som skældsord.

Religiøse bandeord

Sprognævnets tidligere formand, professor Erik Hansen, har inddelt danske bandeord i 3 store grupper: religion, sygdomme og "kroppens nedre funktioner" (kronik af Søren E. Jensen i Kristeligt Dagblad 13.12.1996). De religiøse bandeord udgør den største gruppe, og det er også her vi finder de ældste bandeord. Nogle af dem stammer helt tilbage fra før reformationen, dvs. fra den tid hvor vi var katolikker i Danmark. Det gælder fx det lille ord *såmænd*, der formentlig er opstået ved en sammenblanding af eden *ved alle helgener*, *alle hellige mænd* og udtrykket *som alle ved*, *som bekendt*. I dag er *såmænd* så nedslidt at det næppe kan betegnes som et bandeord, og det er vel også de færreste der er klar over at det lille ord faktisk kan spores tilbage til en gammel ed.

Bandeord hvori *fanden* og *helvede* indgår, stammer fra reformationen. Det gælder fx eder som *fanden æde mig*, der er blevet nedslidt til *fandeme*, *fanme* og senere *fame*, og *fanden spille mig*, der er blevet svækket til *spilleme*. En lidt besynderlig ed, der ligesom de to forrige eksempler er et eksempel på en overleveret konjunktivform, er *fanden gale mig*, som det umiddelbart kan være svært at forstå. Verbet *gale* er et gammelt fællesgermansk ord der betyder 'syng' (tænk på sangfuglen nattergal). Men *gale* kunne også betyde 'forhekse ved hjælp af sang', og eden betød altså *fanden forhekse mig ved hjælp af sang*.

Sygdomme

I Danmark bander man ikke kun ved at påkalde sig hjælp fra Gud eller Fanden. Også forskellige frygtede sygdomme inddrages i bandeordene. En af de sygdomme er *pokker*, der ifølge Ordbog over det Danske Sprog, bind 16, 1936, er en betegnelse for 'kopper, udslæt og syfilis'. *Pokker* er ikke nogen almindeligt kendt sygdomsbetegnelse i dag, og det er måske årsagen til at *pokker* er blevet forstået som en anden benævnelse for djævelen, jf. udtrykket *gå pokker i vold*. Også sygdommen kræft indgår i bandeordene, jf. eder som *kraft æde mig* og *kraft knuse mig*. Kræft indgår også i udtrykket *kraft stejle mig*, hvor sygdomsbetegnelsen er blevet blandet sammen med forskellige eder hvori substantivet *stejle* (altså en pæl) eller verbet *stejle* (altså ligge på en stejle) indgår. I dag indgår stejlen ikke længere i vores eder, men tidligere kunne man støde på udtryk som *Det er dog stejlers* (Ordbog over det Danske Sprog, bind 21, 1943).

Kroppens nedre funktioner

Den sidste gruppe af bandeord omhandler afføring og seksuallivet. Det gælder ord og udtryk som *lort*, *pisse* og *shit* og seksuelle bandeord som *fuck* og *fucking*. De sidstnævnte bandeord kommer fra USA og er relativt nye i dansk (*shit* fra 1991 (i bandeordsbetydningen), *fuck* fra 1990, if. Pia Jarvad: Nye ord, 1999).

Den øgede mængde amerikanske bandeord hænger selvfølgelig sammen med den generelle angloamerikanske indflydelse på såvel vores sprog som vores kultur, men det kan også have betydning at det måske ikke opfattes som nær så slemt at bande på engelsk som på dansk,

heller ikke når det gælder de mere grove amerikanske bandeord som *fuck* og *fuck dig*. Det kunne måske tyde på at seksuallivet i hvert fald i sproglig henseende stadigvæk er så tabubelagt at mange ønsker at mildne de seksuelle bandeord ved at hente dem fra et fremmedsprog.

Omskrivninger

Som nævnt kan bandeord og vulgære ord virke så stødende at man forsøger at mildne dem, fx ved at bruge fremmedsproglige ord og udtryk. Men der er også andre måder hvorpå man på dansk kan mildne en ed. Man kan fx stave *lort* højt l-o-r-t, og *røven* kan udtales med lukket ø og v trukket over i den næste stavelse (Kaj Bom: Slangordbogen, Politikens Forlag, 1974, s. 26). På samme måde kan *for helvede* mildnes ved at blive udtalt *for hævlede*, og i *den onde hyleme* eller *den onde lyneme* kan *onde* udtales så det rimer på *lunte* (Else Bojsen: Fonetiske klicheer. I: *Ord til andet. lagttagelser og synspunkter* 2. Dansk Sprognævns skrifter 10, 1980, s. 78). En anden måde er at man simpelthen erstatter det "grimme" ord i en ed med et andet og mere acceptabelt ord. Fx kan man erstatte *Satan* med mandsnavnet *Søren* i eder som *for søren*, *søreme* og *sørenjenseme*. Også *for sytten* og *for katten* er omskrivninger af *for satan*. Tilsvarende er *så til Hedehusene* en mild version af *så til hede (hule) helvede*. Guds navn undgås i udtryk som *helledu* for *hellige gud* og *bevares* for *vorherre bevare os*. *Ved den søde grød* er tilsvarende en omskrivning af *ved gud*.

Hvem bander mest?

Der er altså overordnet 3 typer af bandeord: religiøse, om sygdomme og om kroppens nedre funktioner. De ovenstående typer af bandeord og mængden af bandeord i det hele taget har vi undersøgt ift. 3 forskellige aldersgrupper. Det materiale vi har undersøgt bandeordsbrugen i, består af 24 samtaler - altså et mundtligt materiale. Materialet er indsamlet af den ene af denne artikels forfattere, nemlig Marianne Rathje, i forbindelse med en ph.d.-afhandling om samtaleforskelle i tre forskellige generationer. De 24 samtaler, der er optaget i 2002/2003, varer ca. ½ time hver, og det er kvinder fra københavnsområdet der snakker sammen to og to på en cafe. Kvinderne kendte ikke hinanden i forvejen. De 24 deltagende kvinder har tre forskellige aldre: De unge er 16-18 år, de midaldrende er 37-46 år, og de ældre er 68-78 år. Kvinderne deltager hver i to samtaler - én samtale med en på deres egen alder, og én samtale med en der har en anden alder end de selv. Således er halvdelen af samtalerne med samtaledeltagere fra samme generation, og den anden halvdel er med samtaledeltagere der tilhører hver sin generation.

Det viser sig i materialet at forestillingen om at unge bander mere end andre generationer, ikke holder stik: De tre aldersgrupper bruger stort set lige mange bandeord. De unge bruger til sammen 71 bandeord, de midaldrende bruger i alt 70 bandeord, og de ældre bruger til sammen 62 bandeord. Det svarer til et gennemsnit pr. person pr. samtale på hhv. 4,5 bandeord for de unge, 4,4 for de midaldrende og 3,9 for de ældre. De ældre bander altså en smule mindre end de to øvrige generationer, men forskellen er ikke ret stor.

Hvilke bandeord bruger de?

De unge bander altså faktisk *ikke* mere end de øvrige generationer. Til gengæld er der stor forskel på hvilke bandeord de forskellige generationer bruger. For at få et overblik over hvilke typer bandeord de forskellige generationer anvender, har vi set på fordelingen af de tidligere omtalte tre typer, nemlig religiøse (fx *sgu*, *gud* og *fandeme*), sygdomme (fx

kraftedeme) og kroppens nedre funktioner (fx *pisse* og *fuck*), dvs. om afføring og seksuallivet. Af de unges bandeord består ca. halvdelen af religiøse (56 %) og den anden halvdel af bandeord der har med kroppens nedre funktioner at gøre (44 %). Til gengæld er der ingen eksempler på bandeordstypen sygdomme blandt de unges bandeord.

Til sammenligning består størstedelen af både de midaldrendes og de ældres bandeord af typen religiøse (hhv. 92 % og 95 %). Sygdoms-typen og nedre funktioner-typen er repræsenteret i meget ringe mængder (hhv. 6 % og 3 % for de midaldrendes vedkommende og 3 % og 2 % for de ældres vedkommende). De unge har altså langt flere bandeord der er relateret til kroppens nedre funktioner end de to andre generationer.

Topscoreren blandt de unges bandeord er *sgu*, efterfulgt af fækale bandeord som *skide* og *ikke en skid*. På tredjepladsen kommer for de unges vedkommende bandeord hvori Fanden indgår, nemlig *fandeme* og *hvor/hvordan fanden*, efterfulgt af fækale og seksuelle udtryk som *pisse*, *shit*, *fuck* og *fucked up*. Som det ses er der en del amerikanske bandeord blandt de unges foretrukne - noget vi ikke finder blandt de andre generationers bandeord.

Det mest anvendte bandeord blandt de midaldrende er ligesom hos de unge *sgu* (og den omskrevne variant *sgi*). Herefter følger religiøse bandeord forbundet med Gud, nemlig *gud*, *du godeste* og *gudskelov*. På tredjepladsen ligger bandeord der er forbundet med navnet Søren, altså omskrivningerne *søreme*, *for søren*, *hvad søren* og *sørens*.

De mest yndede varianter blandt de ældre samtaledeeltagere er religiøse udtryk forbundet med Gud, nemlig *gud*, *du godeste*, *gudskelov* og *herregud*. Herefter kommer omskrivningerne med Søren, nemlig *søreme*, *for søren* og *hvad/hvor søren*. På tredjepladsen kommer de to andre generationers yndlingsbandeord, *sgu* (med varianten *sågu*).

De midaldrendes og ældres bandeord er altså stort set de samme (om end i lidt forskellige prioriteringer), mens de unges skiller sig ud. De unges bandeord er i højere grad seksuelle, engelske og forbundet med afføring, mens de midaldrendes og ældres først og fremmest er religiøse og i høj grad omskrevne. De midaldrende og ældres omskrevne bandeord udgør i hver af disse generationer over en fjerdedel (hhv. 26 % og 27 %), mens omskrivninger i den unge generation stort set er ikke-eksisterende (3 %). Til gengæld kunne man måske, som tidligere nævnt, se de unges engelske bandeord som en slags omskrivninger.

På tværs af generationerne

Der er altså forskel på hvilke bandeord de forskellige generationer bruger. Som tidligere nævnt er der dog nærmest ingen forskel på hvor meget generationerne bander. Men når man kigger på antallet af bandeord i samtalerne på tværs af generationerne, viser der sig et interessant resultat: Antallet af bandeord afhænger af alderen på den man taler med.

De unge bander således markant mere når de taler med andre unge, end når de taler med ikke-unge, dvs. midaldrende og ældre. De unge bander i gennemsnit intet mindre end tre gange så meget med jævnaldrende som med de øvrige generationer.

Også de midaldrende lægger en dæmper på deres banden når de taler med personer der er ældre end dem selv. Men omvendt bander de midaldrende mere når de taler med unge, end når de taler med jævnaldrende eller ældre. De midaldrende bander i gennemsnit næsten

dobbelt så meget med unge som med jævnaldrende, og mere end ti gange så meget med unge i forhold til med ældre.

De ældre er dem der bander mest når de taler med ældre - der jo for deres vedkommende også er jævnaldrende. Og de ældre har samme antal bandeord når de taler med midaldrende og ældre. Til gengæld bander de ældre, lige som de to øvrige generationer, mest når de taler med unge. Dog er der ikke så stor forskel på antallet af bandeord de ældre bruger med unge i forhold til med ikke-unge, som der er i de to andre generationer.

Bandeordstyperne ændrer sig til gengæld ikke i forhold til samtalepartneres alder sådan som antallet af bandeord gør det. Der er ikke nævneværdig forskel på typerne af bandeord der anvendes, i forhold til den der tales med.

Er sproget blevet mere rå?

De unge i vores materiale bander altså *ikke mere* end de ældre generationer, men de bruger *andre typer* bandeord end de ældre generationer. Vi må understrege at havde vi undersøgt andre typer samtaler, informanter af begge køn, andre sociale grupper, informanter fra andre geografiske områder og øget antallet af informanter, var resultatet måske blevet et andet. Et andet forbehold vi må tage, er at selvom de unge i vores undersøgelse bander lige så meget som de ældre generationer, så er de bandeord de ældre og midaldrende anvender, måske kun bandeord ifølge ordbogsdefinitionerne. Vi har anset de ord der i ordbøgerne bliver karakteriseret som bandeord, for at være bandeord i vores artikel. Men måske *opleves* disse bandeord ikke alle som bandeord. Fx er udtryk som *gud*, *sgu* eller *du gode* nok ikke bandeord efter særlig manges opfattelse. Med vores materiale kan vi dog ikke undersøge opfattelser af hvad der tæller som bandeord, og hvad der ikke gør.

Med de nævnte forbehold in mente er resultatet altså at de unge i vores materiale *ikke* bander mere end de ældre generationer, men de bruger *andre typer* bandeord. Betyder dette resultat at vores sprog er på vej til at blive mere rå? Om vores sprog befinder sig i en forråelsesproces, er vanskeligt at undersøge fordi tidligere tiders rå bandeord ikke er rå i dag - derfor er det en ulige og dermed umulig sammenligning. Men vores undersøgelse viser i hvert fald at de unge bruger andre bandeord end de voksne - og dermed har vi måske en forklaring på hvorfor de voksne tror de unge bander mere, og at sproget er blevet "grimmere" end det var tidligere: Fordi de unges bandeord er anderledes end deres mors og mormors bandeord, opleves de af de voksne generationer som mere rå.

Et ord som *fuck* har to mulige skæbner: 1) De nuværende unge fortsætter med at bruge det når de bliver ældre. Dermed mister det sin stødende karakter og bliver harmløst, dels fordi den stødende betydning bliver udvandet, dels fordi de nye unge finder på nye ord der kan støde generationen der brugte *fuck*. 2) En anden mulighed er at de unge ophører med at bruge ordet *fuck* når de bliver ældre, dels fordi det ikke lønner sig at støde folk når man er afhængig af at få fx et job, dels fordi det ikke længere er smart at bruge ungdomsudtryk når man ikke længere er ung. *Fuck* mister dermed ikke sin stødende karakter, men kan genbruges af nye ungdomsgenerationer der har behov for (og nærmest som opgave) at støde deres omgivelser. For at kunne undersøge om der sker det ene eller det andet med et ord som *fuck*, må vi have et materiale hvori vi kan se hvad der sker med de nuværende unges sprog over tid, fx om disse stadig siger *fuck* om 20 år. Nærværende undersøgelse kan kun pege på

at der ikke er forskel på hvilke bandeord der bruges blandt de midaldrende og de ældre - om dette så er et tegn på at de midaldrende har forladt de rå udtryk fra deres ungdom der adskilte dem fra den ældre generation, og at dette kan forudsige at de nuværende unge vil gøre det samme, eller det er et udtryk for at den midaldrende generation ikke *havde* bandeord der var mere stødende end deres forældres, kan vores materiale desværre ikke sige noget om.

Endelig har vi det undersøgelsesresultat at antallet af bandeord afhænger af den man taler med: Jo yngre samtalepartneren er, jo flere bandeord kan man bruge - jo ældre samtalepartneren er, jo mindre bander man. Ud over at dette resultat peger på at generationerne kommer hinanden i møde, nærmer sig den andens bandeordsfrekvens, antyder resultatet også at vi udmærket er klar over hvem der stereotyp er dem der bander: de unge, der skal signalere ungdom og oprør. Men resultatet viser også at de unge altså kan slukke for banderiet når de taler med ikke-unge. Dette viser os at banderiet i høj grad handler om (ungdoms)identitet - og det kan også indikere at unge stopper med at bruge bandeord når de bliver ældre og ikke længere har behov for (eller ret til) at bruge den signalværdi der ligger i de ungdommelige og oprørske bandeord. Medmindre de som voksne taler med en ung ...

Marianne Rathje (f. 1973) er ph.d.-stipendiat i Dansk Sprognævn og *Margrethe Heidemann Andersen* (f. 1971) er forsker i Dansk Sprognævn

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Spørgsmål og svar

Hegnssyn

Spørgsmål: Skrives *hegn(s)syn* med ét eller to s'er?

Svar: *Hegnssyn* skrives ifølge Retskrivningsordbogen med to s'er. Det fremgår i øvrigt af ordbogen at ordet *hegn* altid tilføjer et -s- når det indgår som første led i sammensætninger: *hegnspæl*, *hegnstråd* osv. Vi er klar over at Retskrivningsordbogens anvisning ikke altid bliver fulgt; det gælder fx i bekendtgørelse af lov om hegn af 6.8.2001: "For hver primærkommune nedsættes et hegnssyn bestående af 3 medlemmer" (§ 27). I samme lov finder man andre sammensætninger med *hegn* som første led, nemlig *hegnslav*, *hegnsmateriale* og *hegnsmåde*, som alle er skrevet korrekt med fuge-s.

Ordbog over det Danske Sprog (bind 7, 1925) nævner at der især i fagligt sprog findes sjældnere sideformer med *hegn-* i stedet for det gængse *hegn-*, bl.a. "hegnssynmand". Stavemåden "hegnssyn" i lovtekster o.l. kan således være et levn fra ældre tiders faglige sprogbrug. En medvirkende årsag til det manglende fuge-s i netop "hegnssyn" (men ikke i fx *hegnslav*) er nok at dette s ikke umiddelbart kan høres fordi sammensætningens andet led, *-syn*, begynder med s. Af samme grund forekommer stavfejl som fx "forbundstat", "tidskrift" (for *tidsskrift* og *forbundsstat*) hyppigere end fx "forbundsregering" og "tidpunkt" (for *forbundsregering* og *tidspunkt*). I et ord som *hegnssyn* ytrer fuge-s'et sig dog indirekte i udtalen. Det høres ikke som et ekstra s, men bevirker at ordet *hegn* bevarer sit stød i

sammensætninger: Enstavelsesord taber som hovedregel deres stød når de optræder som første sammensætningsled; stødet bevares imidlertid normalt når ordet tilføjer et fuge-s (sammenlign fx *håndled* : *håndsrækning*, *landmand* : *landsmand*). Der er dog undtagelser fra reglen, fx sammensætninger med *tid-*, hvor førsteleddet mister sit stød uanset om det tilføjer s eller ej, fx *tidløs* : *tidstypisk*. Men ordet *hegn* følger som nævnt hovedreglen. Det fremgår måske tydeligst hvis man sammenligner med rimordene *egn*, *regn* og *tegn*: *Egn* tilføjer ligesom *hegn* et s i sammensætninger og bevarer ligesom *hegn* sit stød: *egnsret*, *egnsudvikling* osv. *Regn* og *tegn* tilføjer derimod ikke et s i sammensætninger og taber derfor stødet: *regnvej*, *tegnspog* osv.

Det obligatoriske fuge-s i sammensætninger med *hegn-*, herunder *hegnssyn*, er således særdeles velbegrunder og vil derfor blive fastholdt i en kommende udgave af Retskrivningsordbogen.

JS

[Til indholdsfortegnelsen](#)

På fersk gerning eller på fast gerning?

Spørgsmål: På min arbejdsplads har vi diskuteret om det hedder *på fersk gerning* eller *på fast gerning*. På nettet kan man finde begge udtryk.

Svar: Den traditionelle formulering er *gribe/tage nogen på fersk gerning*. Udtrykket bruges i betydningen 'overraske nogen i færd med at gøre noget forkert el. ulovligt', fx *han blev taget på fersk gerning med hælervarer i bilen*, jf. Nudansk Ordbog (2001).

Nu om dage kendes *fersk* nok mest i forbindelse med madvarer (fx *fersk svinekød*, *fersk eller røget laks* osv.), men tidligere havde det en bredere anvendelse.

Ordet *fersk* kommer af nedertysk *versch* der er en sideform til *vrisch*, der betyder 'frisk'. Og tidligere kunne man da også bruge udtrykket *på frisk gerning* som variant af *på fersk gerning* (jf. Ordbog over det Danske Sprog, bind 6, 1924).

Set fra en nutidig synsvinkel er udtrykket *på fersk gerning* ikke særlig gennemskueligt, og det er muligvis derfor at visse sprogbrugere har omtolket det til *på fast gerning*. Det giver på sin vis mere mening: Når man afslører nogen i færd med at gøre noget ulovligt, griber man jo (undertiden) *fast* i dem, og måske holder man dem ligefrem i et *fast* greb indtil politiet kommer!

På internettet kan man ganske rigtigt finde mange eksempler på skrivemåden *på fast gerning*, og undertiden optræder udtrykket også i aviserne, fx

En prøveløsladt narkoman blev taget på fast gerning, da han under et indbrud i et reklamebureau i Aabenraa faldt i dyb søvn (Berlingske Tidende 17.1.1996)

Bykonger skal enten gribes på fast gerning med hænderne nede i pengekassen eller på kontoreleven, hvis de skal væltes. De klamrer sig til magten .. (Jyllands-Posten 14.8.2000)

Kun to dage senere blev de to taget på fast gerning i et andet kolonihavehus
(Fyens Stiftstidende 7.3.2003)

Udtrykket *på fast gerning* har dog ikke fundet vej til ordbøgerne, og da de fleste sprogbrugere reagerer mod udtrykket, må det anses for det korrekte at bruge vendingen i sin traditionelle form.

JNJ

Til indholdsfortegnelsen

Omstændelig eller omstændig?

Spørgsmål: Jeg og mange andre bruger ordet *omstændig*, fx i en sætning som *det var en noget omstændig procedure*. Men i Retskrivningsordbogen kan jeg kun finde *omstændelig*. Findes ordet *omstændig* slet ikke?

Svar: Jo, ordet *omstændig* findes, men det har aldrig været med i Retskrivningsordbogen, og det regnes sædvanligvis for en ukorrekt variant af *omstændelig*. Ifølge Nudansk Ordbog (2001) har *omstændelig* betydningen 'som har flere enkeltheder med end nødvendigt til formålet = vidtløftig'. Eksemplet er *Hans vittigheder er så omstændelige at han selv glemmer pointen*. Nudansk Ordbog nævner ikke *omstændig*, men det gør til gengæld Ordbog over det Danske Sprog i bind 15 fra 1934.

Af ordbogens eksempler kan nævnes *jeg (har) været meest omstændig udi de Sager, som give Kundskab om Landets indvortes Tilstand* (Ludvig Holberg: Dannemarks Riges Historie, 1732-35).

Ifølge ODS er *omstændig* "nu næppe brugelig" i betydningen 'udførlig, detaljeret, vidtløftig' og "sjældent" i betydningen 'indviklet, langvarig, besværlig'. Denne karakteristik har dog næppe gyldighed længere. I Sprognævnets ordsamling er der flere eksempler på *omstændig* brugt i de ovennævnte betydninger (de ældste fra 1960'erne), og i artikeldatabasen InfoMedia (en stor database med over 9 millioner artikler fra mere end 30 danske aviser, magasiner, fagblade og telegrambureauer) kan man også let finde forekomster, fx

Der sker for lidt, afsløres for få sandheder, i den lange og omstændige opbygning til Kallevalla-scenen. Vi venter for længe på for lidt (Berlingske Tidende 4.2.1990)

Det er selvfølgelig svært at sammenligne to så vidt forskellige produkter, og klart, det er meget omstændigt og tidskrævende at lave en dukkefilm (Politiken 31.8.1996)

Så følger en omstændig redegørelse for, hvor vigtig den rette tørring af pastaen er, og derefter en grundig forklaring om forskellige kogetider for forskellige pastatyper, for lige præcis at opnå den rette konsistens, "al dente" (Jyllands-Posten 25.8.2004)

Omstændig har gammel hævd i dansk (jf. ovenfor), og formen er ganske hyppig både i skrift

og i tale, også blandt gode og sikre sprogbrugere. Man kunne måske overveje at optage *omstændig* i en kommende udgave af Retskrivningsordbogen ved siden af *omstændelig*.

JNJ

Til indholdsfortegnelsen

Hvordan brugte folk så *túnnel* og *tunnél*?

Af *Jacob Thøgersen*

I Nyt fra Sprognævnet 2004/4 bragte vi et svar om udtalen af ordet *tunnel* (side 11 ff.). Kort fortalt var vores svar at de to udtaler traditionelt har været set som to forskellige udtaler af det samme ord, en høj- og en lavsocial. Udtalerne må imidlertid ifølge Nudansk Ordbog med etymologi, 2.udg, 2001, opfattes som forskellige ord idet der med udtalen *túnnel* især tænkes på en længere udboret tunnel, mens der med *tunnél* tænkes på en kortere vejunderførsel. Vi bad sidst i svaret om læsernes opfattelse af betydningen af de to udtaler, og her følger et rids af de indkomne svar.

Svarerne

Først og fremmest skal vi sige tak for den store interesse for spørgsmålet. Vi har i alt fået 54 besvarelser. Svarerne er jævnt fordelt på køn (55 % mænd, 45 % kvinder); 22 er opvokset i Storkøbenhavn, 5 på det øvrige Sjælland, 8 på Fyn og Lolland-Falster, 14 i Jylland (derudover er der 5 som ikke har skrevet hvor de er vokset op). Den ældste svarer er 83, den yngste 13, gennemsnitsalderen er 54; mens svarerne altså er forholdsvis jævnt fordelt på køn og landsdel, tilhører de fleste den ældre del af befolkningen.

På trods af at interessen har været større end vi havde forventet, er 54 besvarelser for få til at vi med sikkerhed kan udtale os om den faktiske sprogbrug. Svarernes gennemsnitsalder er noget højere end befolkningens gennemsnit; og vi må formode at der blandt Nyt fra Sprognævnets læsere er en vis overvægt af højtuddannede, og at deres fælles interesse for sprog adskiller dem fra befolkningen som helhed. Vi kan derfor ikke drage konklusioner om hele befolkningens sprogbrug på baggrund af denne stikprøve. Ikke desto mindre kan svarene give os nogle interessante fingerpeg.

Spørgsmålet vi stillede, var altså: *Hvordan udtaler du ordet tunnel?* Der gives tre svarmuligheder: *Altid túnnel*, *altid tunnél* eller *bruger begge med den nævnte betydningsforskel*. I det følgende vil vi se på hvad der kendetegner dem der bruger to forskellige udtaler i forhold til dem der nøjes med én. Derpå vil vi se på gruppen der kun har én udtale, og se hvad der kendetegner dem der siger *túnnel* i forhold til dem der siger *tunnél*.

Den nye betydningsforskel

Ud fra ordbøgerne må man formode at de ældre svarere vil bruge enten den ene eller den anden form (og at *túnnel* er mest udbredt blandt højsociale og *tunnél* blandt lavsociale) mens

de yngre svarere i højere grad bruger begge former med betydningsforskel. Det er også i grove træk hvad svarene viser (se tabel 1).

Tabel 1

Udtale af tunnel	Gennemsnitsalder	Minimum	Maksimum
Bruger 'túnnel'	56	23	83
Bruger 'tunnél'	60	36	77
Bruger begge med betydningsforskel	46	13	80

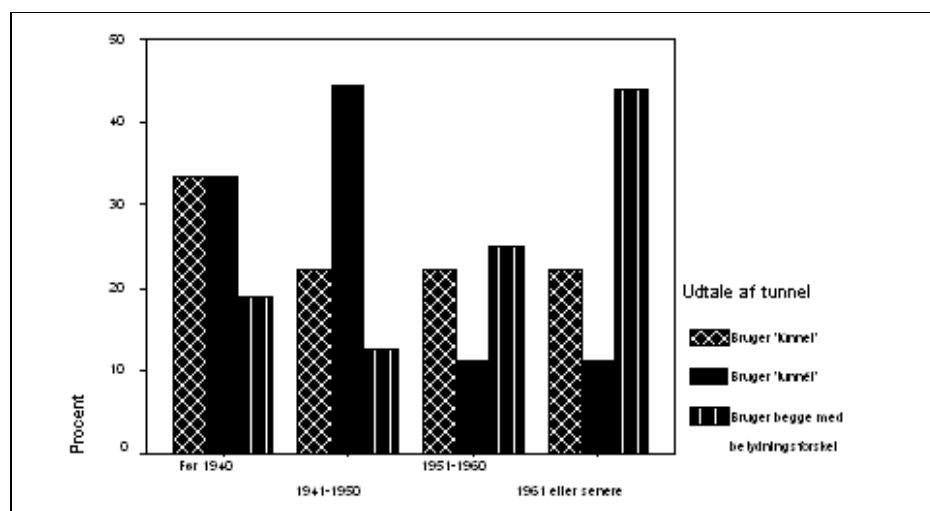
Alder

Tabellen viser at de der siger *túnnel* i gennemsnit er 56 år gamle, de der siger *tunnél*, 60, mens de der har betydningsforskellen "kun" er 46 år gamle.

Tabellen viser imidlertid også at det kun er på gennemsnitsalderen der er større forskelle. Fx er den ældste svarer der bruger "den nye betydningsforskel", 80 år gammel, og en svarer på 23 har ikke denne betydningsforskel. Der er altså ikke nogen skarp aldersgrænse mellem dem der har begge udtaler, og dem der nøjes med én.

Figur 1 nedenfor viser udtalen af *tunnel* som afhængig funktion af alder. Man kan se at i den ældste gruppe (dem der er født før 1940) er formerne *túnnel* og *tunnél* lige almindelige, mens *tunnél* er mest populær blandt dem der er født i 40'erne, og at det hyppigste blandt dem der er født i 1960 eller senere, er at skelne betydningsmæssigt mellem de to udtaler. Man ser også at andelen af dem der skelner betydningsmæssigt mellem de to udtaler, stiger jo yngre svarerne er.

Figur 1

Det er altså tydeligt at der er en sammenhæng mellem alder og det at bruge begge udtaler og skelne betydningsmæssigt imellem dem. Til gengæld er der ikke nogen tydelig sammenhæng mellem alder og brug af formerne hvis man kun bruger den ene.

Forskel mellem brug af de to "gamle" udtaler

Af tabellen og figuren ovenfor kan man altså se at brugen af kun den ene af de to former dårligt kan forklares med alder.

Køn

Til gengæld er der tydelige kønsforskelle i brugen af udtalerne (se tabel 2). Der er som man ser, ingen forskel i køn blandt dem der bruger begge udtaler (andelen for begge køn er omkring 30 %), til gengæld er der tydelige forskelle på hvilken udtale der bruges af dem der kun bruger den ene. Halvdelen af kvinderne bruger *tunnél*, mod kun 20 % *túnnel*. For mændene er det præcis omvendt: halvdelen bruger *túnnel*, kun 20 % *tunnél*.

Tabel 2

		Bruger 'túnnel'	Bruger 'tunnél'	Bruger begge med betydningsforskel
Kvinder	Antal	4	12	6
	% - andel	18%	55%	27%
Mænd	Antal	14	6	9
	%- andel	48%	21%	31%

Opvækststed

Ud over alder og køn spurgte vi også til svarernes opvækststed (se tabel 3). Der er for få besvarelser til at man kan se noget klart billede. Det kunne umiddelbart se ud som om udtalen *túnnel* især forekommer på Sjælland og at *tunnél* især forekommer uden for Sjælland. Forskellen mellem sjællændere på den ene side og fynboer, jyder, falstringer og lollikker på den anden er imidlertid ikke særlig sikker. Forklaringen på denne usikkerhed kan enten være at der faktisk ikke er særlige regionale forskelle, eller ganske simpelt at vores stikprøve er for lille til at vise de reelle forskelle.

Tabel 3

		Bruger 'túnnel'	Bruger 'tunnél'	Bruger begge med betydningsforskel
København	Antal	9	8	5
	%- andel	41%	36%	23%
Øvrige Sjælland	Antal	3		2
	%- andel	60%		40%
Fyn og Lolland-F.	Antal	1	4	3
	%- andel	13%	50%	38%

Jylland	Antal	4	5	5
	%-andel	29%	36%	36%

Konklusion

Vi kan opsummere denne lille undersøgelse med at sige at resultatet tyder på at vores oprindelige antagelse var rigtig: Det er især de yngre der bruger de to udtaler af *tunnel* med forskellig betydning, brugen findes dog også hos en del ældre sprogbrugere. Det er påfaldende at køn er en vigtig faktor blandt dem der kun har én udtale af ordet *tunnel*: mændene bruger oftest *túnnel*, kvinderne *tunnél*. Endelig kan vi ikke med vores lille materiale påvise nogen betydelige forskelle på baggrund af opvækststed. Det kan være passende at runde af med at citere en svarer der viser at spørgsmålet er bemærket af andre end Sprognævnets ansatte. Svareren skriver:

”Spørgsmålet om túnnel eller tunnél rammer lige ned i den første bevidste sproglige undren jeg kan huske: Jeg var hjemme hos en legekammerat, hvor vi legede med Briotog, og jeg var meget forundret over at han ville placere en tunnél på banen - jeg havde aldrig hørt andet end túnnel. Vi har været 5-6 år - begge født i 1967. Vores mødre havde gået i gymnasiet sammen i Hellerup. Jeg var vokset op i Hillerød, mens min kammerat boede på Frederiksberg.”

Jacob Thøgersen (f. 1975), ph.d.-studerende ved Dansk Sprognævn.

[Til indholdsfortegnelsen](#)
